

יצחק בן-נר

של המחבר להקדים את הביקורת במלים "איזו מלודרמה מקושקשת מתאר אני כאן" (ע' 438), או "זמן דייקני כל כך, סקונדה אחר סקונדה כמו בהצגת בלשים בראינוע" (ע' 441) אינו מוציא את העוקץ ולמעשה מבטא את תחושת הקורא.

*

יצחק בן-נר מתמודד עם נושא מעניין וטעון חומר-נפץ. (נתן שחם עסק בנושא זה באופן שונה לחלוטין ב"עצם אל עצמו"). הוא הכין את שיעוריה הבית, היטיב להשתמש בז'אנר הקורמוניסטי דאו, במלים הקוסמופוליטיות שרווחו. על-מנת להימנע מאנאכרוניזם מילולי הוא מתנזר ממלים שנתחדשו לאחר זמן כתיבת הפרוטוקול. וכך יש לנו "סקונדה" במקום "שניה", "ישבנים" במקום "מתיישבים", "מכונן" במקום "מכונאי", ו"רוסיה המועצתית" במקום "ברית-המועצות". שלושה עשרה שנות כתיבה הקדיש לרומן-נפילים זה, והסתייע מן הסתם במפה ובאינדקס: מיהו מי, היכן, באיזה מצב ובאיזה מקום, נפטר הסופר מגבוריו בפרקים הקודמים שמא יקומו הרפיאים ויישכחו החיים. כל המערכת הסבוכה הזו חייבה אותו לשרטט מראש מיבנה מדויק פן יאבד דרכו בלבירינת שבו אובד לעתים הקורא. "פרוטוקול" הוא אכן מה שקוראים "טור דה פורס", ולפיכך מצער עוד יותר שהרומן אינו ממלא את המקום שהסיפורת העברית משוועת למלא - כתיבת רומן עברי כמו-אמריקאי במובן החיובי, משהו רחביריעה בנוסח ויליאם סטייבן, למשל.

בצד כמה דמויות מעוצבות היטב כמו אקרמן, יריבו יזרעאלי, האלבינו השטני ושוואב המיל' יונר, נעות דמויות-בובה רבות, זנוחות, שלא זכו לטיפול נאות. לעומת זאת הניתוח העצמי, מודעות הגיבור בדבר מצבו, אישיותו, גורלו ומעלליו גולשים ומעלים בועות. אילו כתב בן-נר לא רק בעט אלא גם במיספריים היה משייח את האופיאה שניסה ליצור. קיים חשש כי הקורא-מן-השורה, שהיה תמיד הקורא הטוב של בן-נר, יתבהל הפעם מפני המישברים הג'והים שבחלקו הראשון של הרומן ויירתע מפני צלילה אל תוך מעמקי הרומן בו צפויים לו, חרף הכל, פרקי עלילה מרתקים. ♦

לאישיות היסטורית בת-זמננו לשם סצינה קצי' רה, ותחת להסתפק בקולו או במראהו מאחור, מציבים שחקן מאופר.

כתיבתו של בן-נר מאופיינת ביכולת טובה מאד לסיבוכ הפאבולה. זוהי סגולה נדירה בסיפורת העברית שאינה מייחסת לעלילה את החשיבות הראויה ובכך מבריחה את קוראיה לספרות הלועזית. בן-נר יודע לקלוע סיפור כחלה, להצפין הפתעות להשתמש באמצעים דרמאטיים וקולנועיים ותחבולות מגבירות-מתח. וכך לאחר שפ-י מאבד את אהבתו הגדולה, הוא קושר קשרים ארעיים עם נשים נוספות. כולו נדחף בתודעת שליחות היסטורית הרומסת בדרכה ידידים ואהובות. הדחפים הדימוניים, ההרסניים שלו מפוררים סופית את הקבוצה הפורשת ומסבכים אותו בנסיון רצח (הוא מחבל גם במי כונה חקלאית של הישבנים הציוניים ומטיל את האשם על השכנים הערבים). לאחר שנחלץ מהכלא הבריטי הוא נשלח לארצות-הברית ושם הופך בן-לילה למנהיג שביתות פועלים בקרב עובדי המתפרות בניו-יורק. כיוון שהמריא מעל לכוחותיו, מחמיץ הגיבור את שעתו הגדולה, נתקף פחד-גבהים וצונח בבת אחת. שוב הוא מסתבך עם אשה אחרת בשם ורה, מוותר פעם נוספת על אושרו האישי, ובשנית הוא מוכרח בידיים נעלמות לתוכני רוסיה המועצתית. שם הוא נועד לשליחות בעלת גדולה היסטורית של ממש, הקשורה בצוואתו של לנין מ-1923 ובמאבקי הירושה של סטאלין וטרופקי. שליחו תו של פ-י, אילו הצליחה, היתה עשויה לשנות את מהלך ההיסטוריה במאה ה-20, לא פחות ולא יותר.

פ-י מצוי כל העת בשולי ההיסטוריה וליידיה, הוא תמיד כמעט-נוגע במהלכים הגדולים אבל מחטיא. הוא לא תרם דבר ואך זרע הרס על סביבותיו. בדרכו הניפתלת משבץ בן-נר ארועים מסעירים, וכמי שמכיר את נפש הקורא - הוא משליך לעברו פתיונות. במקום שהעניינים נים מתחילים להתיגע הוא מפור מידע מבטיח שמקדים את המאוחר, כביכול אין הכותב מאוזן ועליכן נע הוא קדימה ואחורה. הליכה סרטנית זו היא טכניקה סיפורית מוכרת, חיובית כשלי עצמה, אולם בן-נר גודש את הרומן בשפע כזה של אלמנטים דרמטיים טעוני-מתח שרצינות העניין מתחילה להתערער. כך למשל מופיעים בספרו תינוקות יתומה ובלתי-חוקית שהותיר אקרמן באחת מפרשיות האהבהים שלו; ילד בלתי-חוקי נוסף שנשש הגיבור אצל אשה אחי' רת; מעשי רצח אכזריים (שלא ייעשו כמותם בספרותנו...), יחסים הומוסקסואליים, שומרונני טוב, נסיונות הצתה וחבלה ומירדפים בנוסח שמונה בעקבות אחד. כל הנשים שניקרו בחייו של פ-י מתות או מתאבדות. ולמה בעצם?

הדימוי הקולנועי שהבאתי קודם מחזיר אותי לאסוציאציה קולנועית נוספת. לקראת הסוף (ע' 436 - ע' 441) דומה שאנו נקלעים לסצינה של "פשעון" צרפתי בנוי היטב. הגיי בור שולף אקדח ומכוונו כלפי אקרמן, יורה כדור ומתחרט. אותו הרגע ממש נכנס האלבינו אף הוא באקדח שלוף, דקה לאחר מכן נשמעת יריה ויזרעאלי מופיע ושולף אקדח. לא זו בלבד שכבר אין לדעת כאן מי משרת את מי ומיהו שליחו האמיתי של המזכיר-הכללי שבארצות-הכפור, אלא שכל הסצינה, שהיא שיא הדרמה, כבר חוצה את הגבול אל הגיחוק. העיתוי מבו-יים בשלמות קולנועית, המושיע מופיע ברגע הנכון ומשליט סדר במתים ובחיים. גם נסיונו

כוזב, נלכד בקורים של עצמו וחדל לדעת את מי הוא בעצם משרת. הוא מיתדמה בעיני עצמו ל- אותו ספרטאני ששוגר לאתונה לחיות בה, לשאת בה אשה ולהוליד בה בנים, כדי שבבוא היום יפער את שעריה בפני צבא ספרטה הי' פולש. אבל עם השנים זהותו מתבלבלת ואין הוא יודע אם הוא משרת את ספרטה או את אתונה. פ-י אינו בטוח אם הוא גורר או נגרר, אם הוא מסכסך גורלות של אחרים, או נדחף בידי כוחות אדירים המשתמשים בו לצורכיהם. דמותו של אקרמן, מנהיג פאפא הקיקיונית, מעניינת במיוחד: יש באישיותו מן התערובת של אידיאליסט ומגלומאן, נואף, בוגד וידיד-אמת, אנוכי רגיש וכאריזמאטי, הכובל את הגיבור ברגשות אהבה-שנאה, הערצה ותאוות-נקם. בתאור היחסים שבין השניים מצליח בן-נר לשלב פעילות חברתית פוליטית עם אינ-טרסים אישיים, כשהאחרונים מוצאים להם תמיד גם צידוקים אידיאולוגיים. קינאה וקטנו-ניות אישית מניעים למעשה את הגלגלים הגדו-לים. בן-נר כמעט מצליח במשימה זו, אלמלא התפתה להעביר לקורא בן-ימינו את טעם הת-קופה באמצעות נאומים מלאים ורטוריקה בנו-סח הימים ההם; אלמלא הכביר דמויות, שמות וכינויים שלא לצורך.

מאחר וכל הפעילות מתרחשת בחברה קונס-פיראטיבית, כשהכול חושדים בכול, חושש גם הכותב מפני זיהוי מפורש, והוא מגבב כינויים ורמזים וראשי-יתבות, המסחררים את הקורא. יש לכך אמנם צידוק אימאננטי אולם הסופר אינו חוסך מאיתנו גם את שמותיהן של דמויות שוליות וחד-פעמיות הבאות ונעלמות, אם במס-דרונות הקרמלין ואם בפרברי ניו-יורק. העניין מייגע אף יותר מסבך השמות ברומנים של סול-ז'ניצין שנוקק כזכור בנוסח העברי של "מדור ראשון" למפתח-שמות. כשבן-נר מגביר תאוזה ומריץ את גיבורו ליבשת אמריקה, מתאר את פגישותיו עם המיליונר האדום שוואב ועם מנהיגי-הפועלים שם, הוא מפיך את הפרקים הטובים שבהם נודע כשרונו, אך משהוא נותן ביטוי להגיגו של הגיבור, אריאז הוא דש בדב-רים לעיפה. ההירהורים בדבר המהפכה האוכ-לת את יחידיה, המפקירה את שליחיה למוות, הם דלילים, מימיים ומיותרים. הלך המופק מן הארועים הוא סחוט וחסוט. יד עורך אכזרית חייבת היתה לקצץ בגידולי-היתר, לצמצם את הרומן וככך להיטיב עימו.

*

במשך שנה אחת מתגלגל הגיבור ממולדתו לפלשתינא, ממנה לארצות-הברית, ושוב ל-רוסיה, ודרך תורכיה - שוב לארץ ישראל. עליו-תיו ונפילותיו המטאוריות הן בגדר חידה. לשם-מה נדרש הסופר להתפשטות טריטוריאליה בלתי-אמינה, לפאנורמה המקפחת את העומק? אין כל הנמקה פנימית להפגיש, למשל, את הגיבור עם מזכיר-המפלגה הגרוזיני הידוע בכבודו ובעצמו. הסיפור לא היה נפגע כלל אילו הוטל עליו להשיג את המיסמך החשאי ולחסל את ידידו באמצעות אחד מעושי-דברו של סטאלין, תיאורו של סטאלין - בין אם "אמיתי" בין אם פרי המגלומאניה של פ-י - הוא קיטשי לעומת תיאורים אותנטיים שתועדו בספרות בידי אנשים שנמצאו במחיצתו ממש. הופעתו של סטאלין בספר דומה לפתרון קולי-נועי כושל. כאשר, דרך משל, נוקק סרט בדיוני